

УДК 371.59

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИХОВАННЯ КУЛЬТУРИ ДЕМОКРАТИЗМУ СТАРШОКЛАСНИКІВ

Назаренко Галина Анатоліївна

м.Черкаси

У статті представлено досвід експериментальної роботи Монастирищенського навчально-виховного комплексу «Ліцей – загальноосвітня школа I-III ступенів «Ерудит» Монастирищенської районної ради Черкаської області з виховання культури демократизму старшокласників. Розглядаються педагогічні умови підвищення ефективності досліджуваного процесу. Висвітлюється зміст взаємодії ліцейств з органами державної влади, місцевого самоврядування та громадськими організаціями задля вирішення життєво важливих проблем учнівської молоді та місцевої громади.

Ключові слова: культура демократизму, дослідно-експериментальна діяльність, демократизація, педагогічні умови, учнівське самоврядування.

Актуальність теми дослідження обґрунтовується необхідністю становлення в Україні громадянського суспільства як сприятливого середовища для консолідації різних соціальних інтересів на базі демократичних цінностей та ідеалів, зміцнення демократичного ладу, надання процесові демократизації незворотного характеру. Пріоритетною особливістю громадянського суспільства є реальна участь громадян в управлінському процесі, місцевому самоврядуванні та контролі за діяльністю органів державної влади.

Це зумовлює необхідність виховання культури демократизму особистості, що базується на визнанні людини-громадянина та її гідності найвищою цінністю в системі інших базових демократичних цінностей – свободи, справедливості, рівності можливостей, солідарності, громадянського суспільства.

Вивчення науково-методичної літератури дає підстави стверджувати, що проблема виховання культури демократизму старшокласників досліджується вперше. У наукових працях Є. І. Головахи, В. М. Бебика, М. Ф. Головатого, В. А. Ребкала, М. Н. Корнева та інших вчених розглядаються окремі аспекти виховання досліджуваного нами феномену під кутом зору узагальнених політико-психологічних характеристик особистості у тісному зв'язку з політичною освітою в умовах суспільних змін.

Однак потребують обґрунтування на науковому рівні та апробації у педагогічній практиці педагогічні умови виховання культури демократизму учнів старших класів.

У ході дослідно-експериментальної роботи регіонального (обласного) рівня, що здійснювалась під нашим керівництвом на базі Монастирищенського навчально-виховного комплексу «Ліцей-загальноосвітня школа I-III ступенів «Ерудит» Монастирищенської районної ради Черкаської області, педагогічний колектив досліджував ефективні шляхи виховання культури демократизму старшокласників.

Метою статті є висвітлення досвіду реалізації педагогічних умов підвищення ефективності виховання культури демократизму учнів старших класів загальноосвітніх навчальних закладів.

Опрацювання розроблених нами у ході дисертаційного дослідження теоретичних засад названого процесу [1; 2], дало змогу педагогам ліцею усвідомити сутність, структуру, критерії, показники та рівні вихованості культури демократизму учнів старших класів, а також спрогнозувати необхідні педагогічні умови підвищення ефективності виховного процесу в аспекті дослідження.

Пріоритетною умовою підвищення ефективності виховання культури демократизму учнів старших класів визначено демократизацію життя учнівського колективу ліцею, що передбачає організацію навчально-виховного процесу, різних видів природо-відповідної діяльності учнівської молоді у соціальній, економічній, політичній та духовній сферах життя громадянського суспільства на основі демократичних цінностей.

Сутність культури демократизму особистості як суб'єкта суспільного життя старшокласники усвідомлювали шляхом навчання

за розробленим нами факультативним курсом «Вчимося демократії». Під час занять учні опановували знання про особливості основних сфер життя громадянського суспільства, систему прав і свобод людини як громадянина нашої держави; типи держав та їх політичний устрій, механізм функціонування політичної системи та влади в Україні; процедури та механізми функціонування державних структур, порядок реалізації їхніх повноважень, апелювання до них; політичні організації та інституції, принципи суспільної взаємодії, виборчу систему України тощо.

Ознайомлення старшокласників з демократичними основами законодавства України, системою прав і свобод людини, соціального забезпечення та захисту, усвідомлення демократичних цінностей продовжувалося під час роботи гуртка «Феміда» та опанування курсу за вибором «Людина і суспільство».

Особливо значущим для учнів ліцею виявився власний досвід передачі знань іншим старшокласникам міста: вони проводили міні-лекції за самостійно створеними мультимедійними презентаціями про права, свободи та обов'язки людини-громадянина; брали активну участь у предметних тижнях, місячниках, декадах правового та громадянсько-патріотичного спрямування, були ініціаторами та організаторами виховних заходів «Демократія – це дискусія», «Що таке толерантність та ксенофобія», «Твоє життя – твій вибір», «Пам'ятай минуле заради майбутнього», а також тренінгів «Знаємо свої права і свободи» та ін.

Значну увагу було приділено формуванню мотиваційно-ціннісного компонента культури демократизму старшокласників. Головними чинниками у цьому постають внутрішні мотиви учнів, серед яких особливе місце посідають мотиви самовизначення, самовираження і самореалізації у різних сферах життя громадянського суспільства. У ході експерименту така внутрішня мотивація формувалась всім змістом та способом організації навчально-виховного процесу у школі.

Стимулюванню мотивації старшокласників до природо-відповідної самоактуалізації як суб'єктів громадянського суспільства сприяло проведення дискусій та дебатів, у підготовці до яких учні ретельно ґрунтовно вивчали кожне питання, шукали потрібну інформацію у додатковій літературі, мережі Інтернет, збирали аудіо- та відеодокази або конкретні приклади з власного досвіду на підтвердження існування певних суспільних явищ. Важливими подіями шкільного життя стали:

- дебати «Конфлікт. Що робити, якщо ми не згодні?», під час якого старшокласники усвідомлювали природу виникнення конфліктів та особливості конструктивної поведінки в умовах реальних конфліктних ситуацій; розвивали навички ненасильницького розв'язання конфліктів та вміння заохотити окремих осіб та групи людей до вирішення соціальних проблем у конструктивному руслі; намагались дати відповіді на запитання: Як уникнути суперечки, конфлікту? Чому на сьогодні існують зіткнення інтересів між окремими групами людей? Чи може бути виправданим застосування сили у демократичному суспільстві?

- демократична дискусія-переговори «Різноманітність та плюралізм. Як люди можуть жити разом у мирі?». Протягом цієї дискусії старшокласники з'ясували: чому люди не погоджуються один з одним, яка роль освіти у розвитку взаєморозуміння між людьми різних культур; визначали, які цінності є необхідними для проживання у демократичному суспільстві; встановлювали причини, чому деякі люди можуть мати нерівний доступ до освіти, та визначали, між ким розподіляється відповідальність за подолання бар'єрів рівності;

- диспут «Рівноправність. Чи маєш ти більше прав і свобод, ніж я?». У ході відкритого діалогу старшокласники доводили подібність та розбіжність між окремими людьми, обговорювали деякі наслідки цих розбіжностей, усвідомлювали проблеми гендерної рівності; шукали відповідь на питання: Як ми будемо реагувати,

якщо порушені наші права? Як ми маємо поводитися з представниками іншої статі та культури? Як діяти у випадках проявів нерівноправності?

- «круглий стіл» на тему: «Яких правил потребує наше суспільство?», у ході якого учасники обговорили шкільні правила для учнів з точки зору реалізації демократичних цінностей та визначили, що робить хорошим шкільне правило, а будь-який закон - хорошим законом (на прикладі аналізу законодавства нашої країни). Результатом «круглого столу» стала пропозиція уточнити зміст та запровадити нове шкільне верховенство права [3; 4].

Важливою умовою виховання культури демократизму старшокласників є *розвиток демократичних засад шкільного учнівського самоврядування*, яке ми розглядаємо як добровільне об'єднання учнів, мета якого - розвивати вміння господарювати у ліцеї, співпрацювати на принципах партнерства, гласності, демократизму з педагогічними та батьківськими колективами. В основу учнівського самоврядування ліцею було покладено волевиявлення учнів. Дієве, реальне, ефективне, воно забезпечувало діловий ритм життя ліцеїстів, створювало умови для розкриття їхнього творчого потенціалу у різних сферах життєдіяльності.

Лобювання освітніх та культурних потреб старшокласників, забезпечення порядку в ліцеї, захист учнівських прав та інтересів; організація дозвілля ліцеїстів на перервах та в позаурочний час; проведення різноманітних суспільно корисних та культурних заходів; організація роботи зі збереження шкільного майна, благоустрою території ліцею; проведення соціальних досліджень з проблем життєдіяльності учнівських колективів, усієї ліцеїної громади; паритетна участь у засіданнях педагогічних рад, на яких розглядаються важливі для учнів питання; робота шкільного штабу з профілактики правопорушень серед неповнолітніх – ось далеко неповний перелік конкретних справ, якими опікується учнівське самоврядування ліцею.

Завдяки тісній співпраці учнівського самоврядування, адміністрації закладу, педагогічного колективу та батьківської ради ефективно вирішується багато важливих проблем шкільного життя, розглядаються усі пропозиції учнів щодо його покращення, досить часто вони отримують схвалення і підтримку усіх учасників навчально-виховного процесу.

Щорічно протягом вересня-жовтня у ліцеї тривають президентські перегони. Це справжня школа демократичних виборів: кандидати на посаду Президента школи та на посади членів Учнівської ради готують передвиборчі програми, які містять загальну інформацію про кандидата, його життєву позицію, кредо, а також перелік справ і заходів для поліпшення життєдіяльності шкільної громади. Передвиборчі програми кандидатів оприлюднюються на шкільному сайті, розміщуються на спеціально оформленому стенді в ліцеї, друкуються у шкільній пресі. За допомогою інформаційно-комунікаційних технологій ведеться прозорий підрахунок голосів на підтримку тієї чи іншої передвиборчої програми та визначаються кращі з них.

Кандидати на посаду Президента школи, що пройшли у II-й тур, беруть участь у відкритих дебатах, під час яких, відповідаючи на запитання опонентів та виборців, намагаються переконати учнівський загаль у важливості зазначених у їх програмах заходів, переконують у власній спроможності вирішувати визначені проблеми.

Атмосфера взаємоповаги та демократичний стиль ведення дискусії допомагає опонентам вільно висловлювати свої думки, доводити власні точки зору з приводу важливих для ліцеїстів питань, а самим виборцям - визначитись, хто із представлених кандидатів їм більше імпонує та є гідним очолити Учнівську раду та представляти інтереси шкільної громади.

У день виборів голосування проходить в електронному режимі (технологічне забезпечення розроблене учителем інформатики С. М. Яценком): після уроків у шкільному кабінеті інформаційних технологій здійснюється особисте голосування старшокласників за того чи іншого кандидата, а головний комп'ютер відразу ж фіксує отримані результати. Швидка обробка результатів виборів дає змогу забезпечити прозорість перебігу голосування та уникнути фальсифікацій. У цей же день оголошуються результати голосування, а на наступний – святкова інавгурація обраного

старшокласниками Президента Учнівської ради ліцею.

Досить ефективно у вихованні культури демократизму старшокласників виявилась робота шкільного клубу «Юний журналіст», до складу якого увійшли літературно обдаровані учні, а також члени прес-центрів класних колективів. Вже два роки поспіль щомісяця виходять нові номери Інтернет-газети «Ліцейчик», що об'єктивно висвітлює найважливіші проблеми та події життя шкільної громади. Члени клубу є активними дописувачами у місцеву періодику – районні газети «Зоря» та «Алекс»; стали організаторами шкільних та міських *прес-конференцій* «Що цікавить і турбує сучасних старшокласників як членів громадянського суспільства: питання, проблеми, рішення» (з мером міста О. М. Тищенко), *виставок фотоколлажів* «Світ очима дітей», «Сім чудес Монастирищини» та ін. Така діяльність сприяє розвитку комунікативних навичок старшокласників, формуванню у них здатності критично сприймати інформацію та самостійно її аналізувати, розуміти суспільні явища, точку зору іншої людини.

Шляхом участі в Інтернет-проекті «Досліджуємо проблеми життя громадянського суспільства нашого міста» ліцеїсти навчались орієнтуватись у проблемах сучасного суспільно-політичного життя Монастирища та всієї України, реалізовувати свої права як членів місцевої громади, громадянського суспільства; намагались визначити й вирішити актуальні проблеми життя класу, школи, громади, опанували способи та стратегії взаємодії з органами державної влади та місцевого самоврядування на користь собі, шкільній та селищній громаді; набували практичного досвіду громадянських дій та демократичної поведінки.

Важливою умовою підвищення ефективності виховання культури демократизму старшокласників було *дотримання педагогами функції фасилітатора*, яка полягала у наданні учням потрібної інформації з громадянської освіти, стимулюванні громадської та громадянської активності старшокласників, їхнього бажання виконувати громадянські обов'язки в межах місцевої громади; сприяння відповідної віку ліцеїстів участі у громадянському житті суспільства; вихованні громадянських чеснот, поваги до демократичних цінностей.

Важливою умовою підвищення ефективності виховання культури демократизму старшокласників є *сприяння набуттю учнівською молоддю досвіду взаємодії та співпраці з органами державної влади та місцевого самоврядування*.

Вважаємо за необхідне зазначити, що ця взаємодія характеризується віковими особливостями та обмеженими юридичними правами неповнолітніх старшокласників. З огляду на це, така взаємодія передбачає:

- ініціювання та участь в обговоренні проблем, важливих для життєдіяльності молоді;
- співпрацю з владними структурами та органами місцевого самоврядування щодо вирішення проблем життя учнівської молоді та інших членів місцевої громади;
- набуття первинного досвіду контролю за діяльністю влади шляхом проведення зустрічей з народними депутатами різних рівнів з питань ознайомлення з результатами реалізації ними передвиборчих програм, а також з державними посадовцями та представниками органів місцевого самоврядування - з питань державної молодіжної політики;
- опанування на когнітивному рівні демократичних способів впливу на владу з метою покращення життя громадянського суспільства, захисту соціальних, економічних, політичних та культурних прав і свобод членів громадянського суспільства, а також набуття відповідних навичок шляхом проведення ділових та рольових ігор, обговорення реальних ситуацій суспільно-політичного життя, участі у дискусіях, диспутах та дебатах.

Протягом двох місяців старшокласники ліцею досліджували найактуальніші проблеми місцевої громади: проводили анкетування учнів ліцею, їхніх батьків; опитування на вулицях міста, у громадських установах та організаціях.

Під час осмислення й обговорення способів вирішення кожної із проблем учні одночасно намагались усвідомити власні можливості щодо участі у їх розв'язанні, визначали можливих союзників – окремих осіб, соціальні або громадські інститути, у чиїх повноваженнях знаходиться вирішення названих проблем.

Так, ліцеїсти стали ініціаторами проведення прес-конференції з міським головою О. М. Тищенком. До обговорення проблеми «Що цікавить і турбує сучасних старшокласників як членів громадянського суспільства: питання, проблеми, рішення» були також запрошені представники місцевих засобів інформації та членів ліцейного клубу «Юний журналіст».

У ході конструктивного діалогу старшокласники донесли до влади проблеми, що турбують місцеву молодь, висловили власну позицію з обговорюваних питань, намагались визначити шляхи взаємодії з владою щодо їх вирішення. Ліцеїсти продемонструвати свою спроможність конструктивно обговорювати та пропонувати способи розв'язання актуальних для сучасного суспільства проблем, толерантне ставлення та повагу до співрозмовників.

Міський голова у своєму виступі розповів про реалізацію місцевої влади президентської програми, спрямованої на розвиток громадянського суспільства в Україні, про намагання міської влади співпрацювати з громадськістю, зокрема про взаємодію із місцевою владою осередків політичних партій, громадських, професійних, релігійних об'єднань Монастирищини, засобів масової інформації. Крім цього, О. М. Тищенко акцентував увагу учнівської молоді на процедурі звернення громадян, можливих формах взаємодії з громадянами, на необхідності розвитку на території районної громади «Інтернет-демократії».

Учні ліцею з'ясували для себе, хто і в який спосіб може звернутися до органів місцевого самоврядування. Старшокласників цікавило, де і яким чином можна регулярно ознайомитись із діяльністю місцевої влади, чи може молодь звернутись до владних структур, застосовуючи інформаційно-комунікаційні технології. Молодь з'ясувала, що на даний час спілкування пересічних громадян із владою в он-лайн режимі доки що недоступне, тому висунули пропозицію створити на сайті міської ради он-лайн приймально, аргументуючи це можливістю зекономити час і відстань, зменшити черги під кабінетами, надати змогу людям з обмеженими фізичними можливостями заявити про свої потреби, висловити пропозиції тощо.

Важливим моментом цієї зустрічі було, звичайно ж, обговорення та пошук шляхів вирішення соціальних проблем, що турбують учнівську молодь і потребують, на їхню думку, термінового вирішення. Зокрема, старшокласників цікавили перспективи розвитку міського спорткомплексу та можливість відновлення роботи давно закритого басейну. Крім цього, турбувала ліцеїстів і перспектива вирішення долі безпритульних тварин в умовах дії закону про заборону їх фізичного знищення. Відповідаючи на порушені питання, О. М. Тищенко запевнив учнів, що деякі зрушення у вирішенні цих болючих питань вже є, проте у місцевому бюджеті не вистачає коштів для їх остаточного розв'язання, тому наразі шукають потенційних інвесторів, які, вклавши кошти, змогли б принести користь і собі, і місцевій громаді. Наостанок учасники зустрічі домовились про подальшу співпрацю і долучення обох сторін до вирішення цих проблем. Старшокласники покидали приміщення міської ради з надією, що ця конструктивна розмова принесе очікувані результати.

Невдовзі на районному рівні було організовано проведення

«круглого столу» за темою: «Вивчаємо проблеми сучасної молоді та вчимося взаємодіяти», у якому, крім учнів нашого ліцею, взяли участь члени учнівського самоврядування інших місцевих шкіл, представники влади (голова Монастирищенської РДА В. Г. Басанець, голова районної ради І. І. Нестеренко та депутати районної ради В. П. Чуйко, І. С. Куролап, О. С. Яровий) та журналісти місцевих газет «Зоря» та «Алекс».

Репортажі про зміст проведених заходів, опубліковані у місцевих засобах масової інформації, активізували громадську активність монастирищан. Як наслідок, - у місцевій газеті «Зоря» невдовзі з'явилася стаття-звіт міського голови про виділення земельної ділянки під облаштування на ній притулку для бродячих тварин; наразі активно ведеться реконструкція та добудова колишнього приміщення єдиного у місті кінотеатру «Промінь», що в майбутньому має перерости у молодіжних розважальний центр.

Отримані результати надихнули старшокласників ліцею на активну участь і в інших Інтернет-проектах, розміщених на розробленому нами сайті для старшокласників «Вчимося демократії разом!» Черкаського обласного інституту післядипломної освіти педагогічних працівників (<http://democracy.ippro.com.ua>). Це дало змогу учням обмінюватись набутим досвідом громадської та громадянської діяльності у місцевій громаді. Так, учнівська молодь розмістила на сайті результати співпраці з державними та громадськими організаціями й установами (товариство «Червоний Хрест», районна служба у справах дітей, молоді і спорту; районний відділ внутрішніх справ України, Центр зайнятості, пожежна частина, районна лікарня тощо).

Намагання покращити життя місцевої громади стало мотивацією для розвитку в ліцеї волонтерського руху. Лише протягом минулого навчального року старшокласники стали ініціаторами й організаторами багатьох соціально корисних заходів: присвяченої Дню людей похилого віку акції милосердя «Це ти можеш», проєктів «Допоможи тим, хто цього потребує» та «Школа – твоя домівка», загальноліцейної акція «Подаруй школі книгу, а дітям – іграшку», громадської акції доброї волі «Від серця – до серця», у рамках якої проведений збір коштів для дітей з вадами слуху.

Результати здійсненого поточного моніторингу рівня вихованості культури демократизму старшокласників засвідчили позитивну динаміку всіх компонентів досліджуваного феномену. Зокрема, змінилась на краще соціальна поведінка учнів, зросло усвідомлення їх громадянської приналежності, прагнення до самовираження і самореалізації в умовах громадянського суспільства, значно підвищився рівень почуття власної гідності, гуманізму і толерантності; рівень усвідомлення абсолютної цінності прав людини, свободи особистості; сформувалась активна позиція щодо необхідності брати участь у демократичних перетвореннях, віра у спроможність впливати на ситуацію в державі не лише у майбутньому, а й сучасному житті. Важливим є й те, що у ході експерименту старшокласники здобули досвід громадянської дії, демократичної поведінки та комунікативної взаємодії з органами державної влади та місцевого самоврядування щодо розв'язання проблем учнівської молоді та місцевої громади.

Література та джерела

1. Назаренко Г.А. Теоретичні засади виховання культури демократії учнів старших класів загальноосвітніх навчальних закладів [Посібник] / Галина Анатоліївна Назаренко. - Черкаси : ЧОІПОПП, 2012. - 120 с.
2. Назаренко Г.А. Методологічні засади виховання культури демократизму старшокласників в умовах модернізаційних суспільних змін / Галина Анатоліївна Назаренко // Наукова скарбниця освіти Донеччини. – 2012. -№1. – С. 17-20
3. Демократичне врядування в школах: [посібник] / [Е.Бекман, Б.Траффорд]; пер. з англ. та адапт. Л. І. Паращенко; заг. ред. укр. версії: Н. Г. Протасова. – К.: НАДУ, 2009. – 100 с. – (Навчатися і жити в демократії).
4. Живемо в демократії: плани уроків з питань освіти для демократ. громадянства та освіти прав людини для загальноосвіт. / [Р. Голлоб, П. Крапф та ін.]; пер. з англ., наук. редагування та адапт. О. В. Овчарук; заг. ред.: Р. Голлоб, П. Крапф; заг. ред. укр. версії: Н. Г. Протасова. – К.: НАДУ, 2009. – 212 с.

В статтє представлен опыт експериментальной работы Монастирищенского учебно-воспитательного комплекса «Лицей – общеобразовательная школа I-III степеней «Эрудит» Монастирищенского районного совета Черкасской области по воспитанию культуры демократизма старшеклассников. Рассматриваются педагогические условия повышения эффективности исследуемого процесса. Освещается содержание взаимодействия лицеистов с органами государственной власти, местного самоуправления и общественными организациями для решения жизненных проблем учащейся молодёжи и местного сообщества.

Ключевые слова: культура демократизма, опытно-экспериментальная деятельность, демократизация, педагогические условия, ученическое самоуправление.

This article reviews the experience of the experimental work in Monastyryshche educational complex "The Lyceum – Secondary school" of Monastyryshche District Council of Cherkassy Region in the education the culture of democracy in senior pupils. It deals with the pedagogical conditions increasing the efficiency of the investigated process. There is highlighted the content of the interaction with public authorities, local governments and community organizations as for the deciding the problems of life of students and the local community.

Key words: the culture of democracy, experimental work, democracy, the pedagogical conditions, pupils' self-governance.